

LA MÚSICA EN LA POESIA DE MARIÀ VILLANGÓMEZ

Jean Serra

ABSTRACT: Music is a constant element in Villangómez's poetry. It can be found in the countryside, the dances, the woods, the songs of some birds and the bell-ringing. Following Machado, Villangómez tells us that poetry is music. There are three paradigmatic cases: «La teva veu», «Concert rústic» and «Ball pagès».

KEY WORDS: Music, order, chaos, music in the woods, poetry, feast, Machado, Pepita Escandell.

RESUM: La música és un element constant a la poesia de Villangómez. La trobam al camp, als balls de les festes, als boscos, al cant dels ocells i en el repic de les campanes. Seguint Machado, Villangómez ens diu que la poesia és música. N'hi ha tres exemples modèlics: «La teva veu», «Concert rústic» i «Ball pagès».

PARAULES CLAU: música, ordre i caos, sons dels camps, música en els boscos de pins, la poesia, festa, Machado, Pepita Escandell.

Música contra l'Establishment

Herència dels àrabs, les parets interiors o exteriors de molts edificis antics i moderns de Lisboa estan recoberts de rajoles decoratives.

Així trobem, també, que les estacions d'una de les línies del Metro lisboeta estan decorades amb rajoles en les quals hi ha citacions o les formen entre elles. Són proverbis populars, versos, frases literàries, artístiques o científiques, pensaments filosòfics... Abracen totes les èpoques i estan signades pels noms més coneguts de la història de la humanitat... Val a dir que són les úniques parets que se salven dels esgrafiats vandàlics que solen contaminar visualment els murs de les ciutats. Senyal que potser la gent és més permeable a la cultura del que se sol suposar. Per a tothom que sàpiga llegir hi ha una dita o una sentència oportuna.

Sense cap dubte va ser aquesta una bona idea de l'Ajuntament de Lisboa. Un exemple a imitar. Una de les frases que més varen atreure la meva atenció, per la seva aparent contradicció, deia:

És per la música que comença la indisciplina.

Estava sense signar o a mi m'ho semblava, de manera que ignoro a qui s'atribuïa. Pensava que podria tractar-se d'alguna de tantes frases espontànies que s'estamparen damunt dels murs de la Universitat de Nanterre durant el Maig del 68. Era l'única manera d'explicar-me-la, ubicant-la en un context de rebel·lia individual, social i polític.

Contra uns sistemes estatals excessivament disciplinaris i en massa ocasions totalitaris, cal reconèixer que a vegades certa música exhorta a la indisciplina.

Només així podia comprendre una dita com aquesta.

La música en la humanitat

Si alguna cosa humana exigeix disciplina, perquè es basa en l'ordre i la mesura, la coherència i l'harmonia, aquesta cosa és la música.

La música exigeix disciplina als músics, tant dels que són creadors com dels que són intèrprets o executants.

La música posa ordre allà on existeix caos. Ordena els sons dispersos per crear una senzilla melodia o una complexa simfonia.

Chopin, el gran compositor polonès, a un garlaire que pretenia adular-lo, sense entendre un borrall de música, li va dir: «Els sons ja existeixen dins l'univers. Sols cal la ment capaç de fer-los sonar amb un cert ordre. Això és la música.»

Ara bé, la música sempre apel·la a la llibertat humana i per tant a rebel·lar-se contra tota mena d'opressió, en especial contra l'opressió imposada pels Estats...

Generalitzant, diem música a l'alternança, voluntària i mesurada, de sons i silencis que provoquen reaccions emotives o sentiments fluctuants en els oients. Chamfort considerava la música «l'acte que més prop està de la bondat, de les llàgrimes i dels records».

La música és un Art. El de combinar la veu humana amb els sons instrumentals.

No existeix música a la naturalesa, encara que a vegades ens ho sembli. Com deia Chopin, existeixen sons.

De fet, però, és cosa provada que els cants en la humanitat primitiva sorgiren de la imitació dels «crits» emesos per algunes aus. Igualment, l'origen de la dansa s'ha explicat per la tendència innata de l'home a la imitació, en aquest cas, probablement observant els graciosos i rítmics moviments de les grues.

Així, també els primitius instruments musicals, l'home els fabrica a imitació de la naturalesa. A les coves habitades per grups humans prehistòrics s'ha trobat un sol instrument musical: el xiulet. Possiblement fabricat a partir de sentir alguna de mena de siulos emesos pel vent passant a través d'un bocí de canya buida. Molt més endavant, aquest hauria de ser l'origen de les primitives flaütes i xeremies dels pastors.

El cant, la dansa i la música d'instruments molt senzills, com ara el xiulet, el tam-tam o la marimba o xilòfon dels negres de l'Àfrica han estat presents en la humanitat des de les èpoques més allunyades, contribuint a la seva evolució i al seu desenvolupament, tal com testimonien les pintures rupestres.

En un manual de *Música fàcil per a ESO*, podem llegir:

«La relació entre la dansa i la música existeix des dels orígens de la humanitat. Es quasi impossible trobar música sense ball, i a l'inrevés, en els pobles primitius.

«La dansa és una forma natural d'expressió. El cos comunica i la música l'ajuda.»

Un gran antropòleg dels anys trenta del segle XX???, Eliseo Reclus, manifestava:

«Què són els cants, sinó els moderadors de les passions, els ordenadors de la vida diària i els reguladors del pensament i de l'acció? Amb la dansa, la pantomima i els contes tradicionals, els cants han estat pertot arreu l'inici de la literatura...»

«No ha començat la literatura primitiva per la dansa, és a dir, per pantomimes, actituds rítmiques, acompanyades de la cadència dels instruments i dels sons de la veu humana?»

[Eliseo Reclus. *L'home i la Terra*.]

La música a la poesia de Marià Villangómez

Marià Villangómez Llobet (1913-2002), el gran poeta català d'Eivissa, la poesia del qual seguim avui per assenyalar-hi com, el poeta, ja des dels seus primers poemes, deixa constància de la música que ell percep al seu entorn, en aquesta naturalesa geòrgica, és a dir, habitada, que ell tant estimava. Així, al seu primer poema publicat, diu:

*Lliures, àgils, als cants
ascendien amb joia,
a la tarda, els ocells.*

«Començament de tardor». *Elegies i paisatges*.

Si els anteriors versos es referien a una hora crepuscular, el següent és matinal:

El gall torna a cantar.

«Matí». *Elegies i paisatges*.

Ell, que va ser, durant tretze anys, mestre d'escola d'un poble rural del nord de l'illa d'Eivissa, s'avesa a escoltar els diferents sons del camp, i els registra com si formessin part d'una simfonia total:

*I la fresca remor dels oficis,
serres, martells, a la distreta oïda,
amb un altern cantar dels galls,
per l'aire tens, subtil, arriba.*

«Impressió d'octubre». *Elegies i paisatges.*

Tant és que els sons siguin els del cloquer de l'església del poble com els que se senten des d'una casa solitària:

*Ets casa mig pagesa mig marinera: fems
i xarxes, rems humits i l'arada terrosa.
Els pins polsats pels vents i les ones, ensems,
et volten d'una sola remor melodiosa.
.....
i la vida dispersa serà clara i sonora.*

«A una casa». *Elegies i paisatges.*

Els sorolls diversos del camp, quan comença a fosquejar, no són musicals, però aquests sons alternats que rompen el silenci vespral evoquen en el poeta que els escolta atent els primigenis cants guturals dels homes primitius que els imitaren, abans fins i tot que existís el llenguatge articulat:

*Resten llunyanes i febles
les remors de la ciutat.
Dins el silenci s'acosten
amb prestigi les del camp:
el bruel dolç d'una vaca,
el lladruc aspre d'un ca,
un cantussol, una esquella...*

«Pregonesa de maig». *Elegies i paisatges.*

Villangómez, en descriure la terra que tant estima, on les mans dels homes amb els seus estris rudimentaris han intervingut, humanitzant-la, no es deixa cap dels detalls que la defineixen com a única i diferent, on el seu «passat perdura», i entre aquests detalls sempre indica els sons, per a ell especials:

Amb els teus sons i el teu silenci...

«Pausa en temps de guerra». *Elegies i paisatges.*

Abans que la humanitat comencés a cantar a imitació dels cants més bells dels ocells, o de «fer» música amb instruments elementals, igualment imitant els exemples que la

naturalesa li proporcionava, una altra música per cap home no creada existia en la mateixa naturalesa. Villangómez, un home cultivat, que s'agrada d'escoltar òpera i música clàssica en el seu rodadiscos, hi repara constantment:

*Aquest vent que amb els teus cabells jugava
ara travessa, amor que arrabassaren
uns altres vents més forts, la musical,
ungida copa que els pins alcen...*

«Poemes d'amor», 1. *Elegies i paisatges*.

Com se sap, la saba dels pins és viscosa com oli d'oliva, i, com si els pins suessin, supuren gotes de saba del tronc i de les branques, de les rames i de les pinyes verdes... i aquestes gotes *ungeixen* com si el *consagressin* el mateix arbre, la copa del qual, travessada pel vent, emet una música que així li reporta, al poeta, el record de la dona que estima...

La música dels poemes

Tot poema és musical sempre, perquè té un ritme, bàsicament aconseguit per la sàvia col·locació de les síl·labes tòniques i àtones en els versos. El vers, segons la mètrica, té una mesura de temps. No debades Antonio Machado deia que la poesia era «palabra en el tiempo», però no en el temps històric, com molts es pensen, sinó en el temps cronològic, com en una peça musical els sons que interrompen el silenci a intervals calculats pel compositor són notes en el temps. Òbviament, la música és més complexa, la seva composició consta de diverses característiques, però l'ordre i la mesura en són el fonament bàsic, com ho són en el poema, perquè hi hagi ritme musical. És per això que es diu que la poesia és música.

Uns ritmes, unes músiques, que l'oïda atenta del poeta capta del seu entorn i constantment registra en els seus versos, com en els següents, on la naturalesa (l'ocell) i l'artifici (la campana) s'alien en una combinació perfecta:

*S'estén al peu del puig on l'ocell, entre els pins,
canta i alegre els aires, èmul de la campana
que eixampla el seu repic de festa pels camins.*

«Diumenge rural». *Elegies i paisatges*.

No hi ha festa sense que l'alegria s'expressi –i augmenti– amb cançons i música.

Des de la més primitiva humanitat, existeix la festa, com a celebració espontània o ja com a ritual concertat, on el cant és present, amb sons guturals que emulen els rítmics sons de la naturalesa, com en el poema de Villangómez el cant de l'ocell emula el repic festiu de la campana d'una església rural.

El vent ve a ser com una gran veu humana, capaç de produir, quan topa amb els múltiples obstacles, cants o danses. Vegem-ho:

T'esmunys pels llargs camins...

.....

*I la dansa exaltada de les ombres
recorre les oïdes desvetllades.*

.....
Amb fúria...

.....
*La terra amb tu reviu, canta, gemega
i el somni palpa els àmbits que públiques.*

«El vent». *Elegies i paisatge.*

De vegades, el poeta, augmentant de forma expressa el ritme dels versos, escriu una cançó, com el poema titulat «Cançó de vesprada», ignorant, quan l'escrivia, que molts anys després d'haver-lo creat, una generació de joves s'hi fixaria i el grup musical eivissenc Uc, traslladant el seu ritme al llenguatge musical, combinant veu amb instruments, en faria una cançó, que serà adoptada com a emblema per molts eivissencs i formenterers.

A la «Cançó de vesprada», hi tornem a sentir la veu del vent:

*El vent, que no vol dormir,
els omple el cor de cançons.*

«Cançó de vesprada». *Elegies i paisatges.*

En el primer poema que Villangómez dedica al seu admirat Antonio Machado, encara que no ho especifiqui, poema titulat «A un poeta», hi trobem aquesta atenció precisa pel *pas del vent*, símbol de la poesia que expressa, *rítmic com la paraula acompassada...* Aquesta *paraula acompassada* és la dels versos, els quals sense ritme no serien versos ni paraula poètica.

Més endavant, en el segon vers del primer tercet d'aquest sonet, Villangómez manifesta que els poemes són cants, o cançons. Ho diu referint-se als poemes d'Antonio Machado, però es pot fer estendre a tot poema vertader:

*Cap al teu cim cuido aixecar-me, foll
de la malenconia dels teus cants.*

«A un poeta». *Elegies i paisatges.*

Resseguim amb plaer com més va més augmentat, amb la lectura, els poemes de Villangómez. En aquesta ocasió reparem en uns versos corresponents a un poema llarg, dedicat a la popular festa estival de Sant Cristòfol. El poema no podia titular-se d'altra manera: «Estiu». Pel ritme i la detallada descripció recorda el poema «Formentera», amb el qual el grup Uc igualment va compondre una de les seves cançons més dinàmiques i celebrades. tradicionalment, el dia de Sant Cristòfol era de gran festa. De fet, era *la festa de l'aigua i l'alegria*, com indica Villangómez. Diu que *el torrent*, obrint-se pas *entre flors de baladre*, emet una *cançó d'or per les pedres*. Cançó sense músics. Cançó de la naturalesa. Cançó imaginada pel poeta, que, en estat de gràcia, aconsegueix transmetre una experiència primigènia, connectant amb els homes primitius que en tot imitaven la naturalesa. També la imitaren en la producció de sons musicals, ja fossin els dels cants, els dels tambors o els de les flautes...

*I entre flors de baladre obre la via,
cançó d'or per les pedres, el torrent,
cap a la cala on va la pagesia.*

«Estiu. Sant Cristòfol». *Elegies i paisatges.*

Què seria d'un poble, sense festes? I les festes, sense música? Heus aquí el bell començ d'un poema, evocant una tarda de festa d'un poble de l'Eivissa dels anys anteriors al turisme de massa:

*Sonor, palpita el percutit tambor,
com el pols agitat del ballador;
i la flaiïta evoca el vast paisatge
a l'entorn de l'església....*

«Tarda de festa». *Elegies i paisatges.*

Si continuéssim repassant, un a un, tots els poemes de Villangómez, trobaríem molts més exemples que els que jo acabo de reportar en els quals el poeta ens parla de la música que emet la naturalesa, dels cants dels ocells, del rítmic repicar d'unes campanes, que descriu festes de poble, balls i cants, acompanyats dels rítmics sons dels senzills instruments tradicionals eivissencs, el tambor, les castanyoles, la flaiïta...

Però no és la meva intenció fer una recerca tan exhaustiva, encara que atractiva i instructiva.

D'ara endavant, i com a cloenda, vull que ens fixem en tres poemes. El primer dels quals és enterament dedicat a la música, i més concretament a la música aconseguida per la veu humana. És a dir, en el cant. En aquest cas, en la veu d'una soprano. El poema és, a la vegada, una declaració amorosa:

LA TEVA VEU

*Oh musical transsumpte
de tu, vol que batega
dolcíssim entorn d'una
apetència amorosa;
onada de bellesa
que romp en mots d'escuma,
de cristall, missatgera
de delícies secretes,
de gràcies que s'oculden
dins un cos d'harmonia,
pressentides a penes
per l'esguard en contacte
del gest en què et recolzes.
Veu amada que em lliures,
valuosa ella sola,
on s'oblida la idea
pel so pur que s'exalta.
Oh reclam d'una forma,*

*d'una tebior viva,
 d'una boca que espera
 fondre's en dolç murmuri,
 música que delata
 aquest niu de tendresa
 a on l'amor invites.
 No aquest mot, aquella
 expressió, ni l'altra
 que el seu instant espera:
 pura veu que harmonia
 torna la meva joia
 de viure, que m'aixeca
 al més enllà fantàstic
 de l'amor. Veu plena
 de tendres ressonàncies
 d'ella mateixa, suma
 de veus que foren, que eren,
 que encara són, despertes,
 dins l'encant convocades
 del cant, de la delícia
 de les recents aloses.*

«La teva veu». *Terra i somni.*

Ara ja puc desvelar que l'anterior poema Marià Villangómez el va escriure pensant en la seva gran amiga Pepita Escandell, nascuda a Eivissa l'any 1920. Després de la Guerra d'Espanya va marxar a Barcelona, per estudiar piano al Conservatori Superior de Música del Liceu: obtingué el títol de professora de piano l'any 1954 i regressà a Eivissa. Al capdavant dona en una època adversa, per complaure els desitjos dels pares, que la volien prop d'ells, va quedar-se, i renuncià a una probable brillant carrera com a soprano, ja que tenia una gran veu. En 1956 va obtenir el títol de mestra nacional, i exercí com a tal fins a la seva jubilació.

Pepita Escandell, sensible, intel·ligent, cultíssima i plantosa, un temps va fer bategar el cor de Marià Villangómez, qui, segons ella mateixa em va confessar en certa ocasió, va estar a punt de demanar-li que es casessin.

Però Villangómez s'havia convertit en un fadrí madur, acostumat a campar sense lligams matrimonials... A més a més, a pesar d'enamoraments ocasionals, fins a la seva mort l'any 2002 va continuar enamorat de Maria, la seva primera i única núvia.

Un segon poema vull reportar, també sencer:

CONCERT RÚSTIC

*¿Quina aurora feliç i camperola,
 migdiada bucòlica o tarda assossegada,
 lliscant per una llera que enfondiren els segles
 vingué fins a la canya amb un so humil?
 ¿Quin aleteig de l'aire –en quin pi altívol,
 músic–, quina fluència de rajolí daurat,
 quina veu benivolguda, quina joia anhelada,
 o quin ocell garlaire de cristal·lina veu?*

*Un rou que no ens pertany, d'una altra vida.
Triomfen el tambor i les fustes dobles
després, en gresca i ritme sacsejades.
Salt atrevit i pols tumultuós,
àgil, jactanciosa primavera,
a l'entorn de l'al-lota que llisca harmoniosa.*

«Concert rústic». *Poemes mediterranis.*

Vegeu com a la primera part del poema es fa referència als sons musicals que produeix la naturalesa i que serien imitats pels homes, ja amb la veu ja amb tambors o flautes, en una herència que no pertany a ningú en concret, sinó que és patrimoni de tot un poble, de la humanitat entera. Sobre la natura triomfa l'enginy dels homes, la música aconseguida amb el tambor, les flautes dobles i el ball pagès, on destaquen els bots àgils del jove a l'entorn de l'al-lota que roda, discretíssima, a passes curtes... Meravellós ball pagès, que enfonsa les arrels en un temps antiquíssim, en què els homes veneraven les dones tant com respectaven la terra!

Finalment, el tercer poema, aquesta descripció minuciosa del:

BALL PAGÈS

*Pel febrer,
quan canvia flor per fulla
l'ametller,
i el Pla Roig, amb nova brulla,
de roig torna verd, se'n va
a ballar
el jovent,
alegre de cel i vent.
El tambor ja fan sonar,
la flauteta ja se sent.
A ballar,
entre el vent, sota el cel,
els fadrins de Sant Miquel!*

*Tot camí
acosta el camp cap al pi
d'En Noguera.
Com una era
hi ha davall,
i allí, a la tarda, és el ball.
Engresquen, vulguis que no,
la flauteta i el tambor.
L'al-lota no es fa pregar,
la gent ha obert rotllo, i dins,
a dansar
els fadrins!
A ballar,
entre el vent, sota el cel,
els fadrins de Sant Miquel!*

*Més ample que el de la gent,
formen rotllo els puigs, i encara
un cinyell d'escuma clara
fan i desfan mar i vent.*

*Transparent
és el goig
del Pla Roig
i el jovent.*

*A lluir i encativar,
amb voltes gentils, donzella!
A trenar la dansa bella,
amb peus alats, jovençà!
A ballar,
entre el vent, sota el cel,
entre els camps de Sant Miquel!*

*Au, a ballar, mentre el sol
brilla al cel! La nit no espera!*

*És un vol
de ball, al pi d'En Noguera.
Modesta, l'al·lota avança
a passes curtes. Lleuger,
volta el jove aquesta dansa
de tots els bots que sap fer.*

*La gent, ballant, va animant-se:
no ballar
no pot ser.
A ballar,
entre el vent, sota el cel,
els alegres fadrins de Sant Miquel!*

«Ball pagès». *La Miranda.*

Com he dit abans, es podria fer un repàs més exhaustiu de la presència de la música en la poesia de Villangómez. El que he fet ha estat donar-ne unes mostres. Això, sense comptar o sense tenir present la música pròpia de cada poema, aspecte que resta ara fora de la meua intenció, però que un dia caldrà tractar, perquè els aspectes tècnics emprats per Marià Villangómez en cada un dels seus poemes són dignes d'estudiar-se detalladament. El seu domini de la mètrica és magistral, i el coneixement que tenia de la llengua, exemplar. Allí on sembla que no hi hagi artifici, perquè el poema sona tan natural com el rajolí d'aigua d'una font, el poeta hi ha esmerçat inspiració, treball consciencios i afany de perfecció formal. Per aquestes i altres raons, Marià Villangómez Llobet assoleix la universalitat i figura de ple dret entre els grans poetes catalans del segle XX, a la vora de Carner, Riba o Bartra...